

Максим Васін , спеціально для **РІСУ** *“У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою”*

, – проголошує стаття 35 Конституції України [1]. Здавалось би, цілком однозначна і зрозуміла норма. Проте за останні півтора роки військової мобілізації українські суди проголосили вже понад десяток вироків і інших судових рішень у справах, пов'язаних із альтернативною (невійськовою) службою. Більшість із них були обумовлені тим, що військові комісаріати, органи прокуратури та місцеві державні адміністрації відмовлялися розуміти і застосовувати процитовану норму Конституції.

У непоодиноких випадках відмови у праві на альтернативну (невійськову) службу представники влади виправдовують свою антиконституційну позицію посиланнями на відсутність священнослужителів і віруючих у переліку осіб, звільнених від мобілізації, а також на застарілий Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу», який здебільшого врегульовує питання строкової служби.

Мобілізовані віруючі громадяни часто повідомляли Інститут релігійної свободи про те, що стикалися з відмовою з боку військових комісарів у задоволенні їх прохання про проходження альтернативної (невійськової) служби через відсутність належного законодавчого регулювання. Також зафіксовано чимало випадків, коли місцеві державні адміністрації відмовлялися приймати рішення про направлення мобілізованих віруючих громадян на альтернативну (невійськову) службу – давали відписки або рекомендували звертатися до суду. Вони вважали, що під час мобілізації неможна застосовувати за аналогією положення ч.2 статті 9 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» щодо звільнення віруючих від військових зборів [2], а тому в них немає підстав приймати рішення про направлення на альтернативну службу мобілізованих.

Відтак створюються ситуації, коли мобілізовані віруючі попадають у замкнене коло бюрократичного процесу – військкомати просять їх отримати в держадміністрації довідку про право на альтернативну службу, у той час як держадміністрації відмовляються розглядати такого роду заяви та спрямовують віруючих назад до військкоматів. До того ж, і сама процедура організації альтернативної служби під час мобілізації законодавчо не врегульована. Відтак, ні управління праці та соціального захисту населення при місцевих держадміністраціях, ні Міністерство соціальної політики України разом із Міністерством культури України та Міністерством оборони України досі не можуть дати ради з цього приводу.

Нерідко такі бюрократичні круговерті для сумлінних віруючих, окрім безпідставних і принизливих звинувачень у “зраді” та “сектантстві”, завершувалися кримінальним переслідуванням.

Їх звинувачували в ухиленні від мобілізації під приводом релігійних переконань, які не дозволяють використання зброї.

У більшості випадків українські суди ставали на бік віруючих та застосовували положення ч. 4 статті 35 Конституції як норми прямої дії.

До честі таких суддів, ними також активно застосовувалася практика Європейського Суду з прав людини, пов’язана з особливостями права на альтернативну (невійськову) службу: справи Баятян проти Вірменії, Бухаратян проти Вірменії, Цатурян проти Вірменії, Стефанов проти Болгарії, Ерчеп проти Туреччини.

Як приклад, Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області 13 листопада 2014 року постановив виправдувальний вирок у кримінальній справі № 183/6316/14 щодо віруючого з громади Свідків Єгови, який був звинувачений в ухиленні від мобілізації [3]. Однак прокуратура домагалася кримінального покарання віруючого як в апеляційній, так і в касаційній інстанції. У підсумку колегія Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ в Ухвалі від 23 червня 2015 року підтвердила законність і обґрунтованість виправдувального вироку [4].

Проте мають місце і невтішні приклади з судової практики. Зокрема, 13 березня 2015 року Володимирецький районний суд Рівненської області під головуванням судді Поровського В.А. у кримінальній справі № 556/127/15-к покарав позбавленням волі на 2 роки (без жодних пом'якшень) віруючого, який повідомив про неможливість проходження військової служби на підставі своїх релігійних переконань. При цьому суддя у тексті вироку посилався на те, що “обвинувачений не надав суду доказів того, що член церкви ХВЕ (*християн віри євангельської* – прим. автора) не може брати до рук зброю та захищати Батьківщину”. При цьому заступник військового комісара Володимирецького ОРВК з мобілізації повідомив у судовому засіданні, що він не вповноважений займатися “поверненням додому членів ХВЕ та інших сектантів”, оскільки це здійснює обласний військовий комісаріат. Очевидно, що представлення члена Церкви ХВЕ у негативній постаті “сектанта” (не тільки посадовою особою ОРВК, але й навіть у тексті судового рішення) віднесло на другий план його конституційні права [5].

Більш того, Апеляційний суд Рівненської області, переглядаючи цю кримінальну справу за скаргою обвинувачуваного, поставив йому за вину не дотримання вимог ч.2 статті 9 Закону «Про альтернативну (невійськову) службу» [6]. Однак, як зазначалося вище, ця стаття стосується не випадків мобілізації на військову службу, а порядку звільнення віруючих громадян від призову на *навчальні військові збори*. Тому її застосування за аналогією допустиме лише у якості підстави для забезпечення конституційного права громадян, а не як обов'язок, недотримання якого тягне кримінальне покарання. Адже в даному випадку цю норму не можна вважати достатньо чіткою та однозначною, яка б дозволяла передбачити конкретні наслідки її порушення. Тому недотримання цієї норми не може бути підставою для кримінального покарання. Залишається сподіватися, що Вищий спеціалізований суд України відкриє провадження по цій справі та візьме до уваги зазначені виправдовуючі обставини.

Подібна проблематика ставала предметом розгляду також і в адміністративному провадженні. Як приклад, 11 червня 2015 року Харківський окружний адміністративний суд у справі № 820/5487/15 повністю задовольнив позов віруючого, якого військкомат мобілізував до війська, незважаючи на його прохання про альтернативну (невійськову) службу. При цьому Фрунзенській районний військкомат Харкова повністю проігнорував навіть той факт, що віруючий раніше вже проходив альтернативну службу замість строкової. У підсумку, суд став на бік віруючого та у повному обсязі задовольнив його позовні вимоги, зокрема визнав незаконним рішення про його призов та факт вручення йому повістки про направлення до військової частини. У своєму рішенні суд зазначив, що на час призову позивача за мобілізацією на території України не оголошено ані воєнного, ані надзвичайного станів, за умови яких законом можуть встановлюватися окремі обмеження конституційних прав і свобод громадян із зазначенням строку цих обмежень. При цьому норми Конституції України слід застосовувати як норми прямої дії [7].

Іншою проблемою в цьому контексті є те, що **Постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 року** **№ 2066 звужує коло осіб, які можуть скористатися правом на альтернативну (невійськову) службу**

адже запроваджує Перелік релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю [8]. Варто зауважити, що цей Перелік не переглядався з 1999 року, а за цей час в Україні з'явилося понад 13 тисяч нових релігійних громад.

Також складнощі з доказуванням "істинності своїх релігійних переконань" можуть виникнути у членів незареєстрованих релігійних громад, оскільки Постанова Кабміну вимагає від них подання саме документальних доказів. Виходом для членів незареєстрованих релігійних громад може бути хіба що документування свідчень своїх одновірців чи сусідів, якщо відповідна комісія при державній адміністрації прийме такі свідчення до розгляду.

Однак, незважаючи на наявність такого Переліку, 3 квітня 2015 року Новоград-Волинський міськрайонний суд Житомирської області у провадженні № 1-кп/0285/107/15 виніс виправдувальний вирок офіцеру запасу, який під час мобілізації виявив бажання проходити альтернативну (невійськову) службу, посилаючись на те, що він є "активним прихожанином православної церкви, в тому числі Пантелеймонівського монастиря" в Одесі [9]. Як відомо, православне віровчення не містить заборон для віруючих (окрім священнослужителів) щодо захисту країни з використанням зброї, а також не знаходиться у згаданому Переліку віровчень.

Певно законодавці, ухвалюючи у 1991 році Закон про альтернативну (невійськову) службу, геть не розраховували на його застосування під час війни, тим більше гібридної, яка триває на Донбасі. Однак за останні 1,5 роки активної мобілізації наявність такого суттєвого пробілу у законодавчому регулюванні та чисельні факти неоднозначного застосування наявних законодавчих норм, на жаль, не спонукали до цього часу профільні міністерства та парламентські комітети виступити з відповідною законодавчою ініціативою. До відповідних законодавчих ініціатив неодноразово закликала Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, яка навіть вже сформулювала та запропонувала представникам влади деякі законодавчі доповнення. Цю проблему запропонував вирішити також депутат А.Деркач у проекті Закону про внесення змін до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» за № 2034а [10]. Проте цей законопроект ще не пройшов навіть попередній розгляд у парламентському комітеті, а інші законодавчі ініціативи у цій сфері були недостатньо збалансованими або не комплексними.

Підсумовуючи, варто зауважити, що наявна критична ситуація із законодавчим забезпеченням права на альтернативну (невійськову) службу і надалі обумовлює хаос у правозастосовній практиці [11]. Це стає причиною появи нових фактів порушень цього конституційного права – нових бюрократичних непорозумінь, нових кримінальних переслідувань віруючих, нових вироків. Наче свобода совісті та віросповідання знов стала лише декларацією на папері, як у радянські часи войовничого атеїзму.

Слід зауважити, що право на альтернативну (невійськову) службу є складовою фундаментального права людини на свободу совісті, релігії та переконань, гарантованого багатьма міжнародними документами, зокрема ООН та Ради Європи, які ратифікувала Україна. І ті віруючі, які хочуть скористатися цим правом, не є гіршими громадянами чи менше люблять свою Батьківщину. Адже волонтерський рух та різноманітні благодійні ініціативи (допомога армії, постраждалим у зоні АТО та переселенцям) у багатьох випадках беруть свій початок у церковному середовищі та здійснюються руками віруючих людей. І лише деякі з них мають заперечення власної совісті щодо збройного захисту своєї країни.

Читайте також: [Мобілізація віруючих: питання та відповіді](#) Звісно, загроза військової агресії може стати підставою для повної військової мобілізації громадян. Проте варто наголосити, що воєнний стан в Україні не оголошено. А лише за цієї умови право на свободу світогляду та віросповідання може бути певною мірою обмежене законом із зазначенням строку дії таких обмежень (стаття 64 Конституції України). При цьому, ухвалений цього року у новій редакції Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає, що військове командування разом із військовими адміністраціями в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених відповідним указом Президента України про введення воєнного стану, можуть “обмежувати проходження альтернативної (невійськової) служби” (стаття 8 Закону). Водночас, після оголошення воєнного стану “військові адміністрації населених пунктів на відповідній території здійснюють повноваження із ...сприяння організації призову громадян на строкову військову та альтернативну (невійськову) службу” [12]. Таким чином,

згідно із законодавством України альтернативна (невійськова) служба має забезпечуватися навіть в умовах оголошеного воєнного стану, якщо указом Президента України не буде введено на певний термін спеціального обмеження цього конституційного права.

Відтак, і Кабінету Міністрів України, і Верховній Раді слід невідкладно взятися за вирішення питань організації альтернативної (невійськової) служби під час мобілізації та звільнення від військової мобілізації священнослужителів. Слід зауважити, що альтернативна служба повинна відбуватися поза межами будь-яких військових формувань та без будь-якої дискримінації, в тому числі на підставі належності до незареєстрованих релігійних громад чи відсутності окремих конфесійних напрямків у визначеному Урядом переліку віровчень.

Максим Васін , виконавчий директор Інституту релігійної свободи

Посилання на джерела:

1. Конституція України // Закон від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12.12.1991 року № 1975-XII: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>
3. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 13.11.2014 р. у справі № 183/6316/14: <http://www.reyes-tr.court.gov.ua/Review/41351969>
4. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.06.2015 р. у справі № 5-1583км15 (у першій інстанції № 183/6316/14): <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45855629>
5. Вирок Володимирецького районного суду Рівненської області від 13.03.2015 р. у кримінальній справі № 556/127/15-к: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43079332>
6. Ухвала Апеляційного суду Рівненської області від 28.05.2015 року по кримінальному провадженню за № 12014180050000848: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44605099>

7. Постанова Харківського окружного адміністративного суду від 11.06.2015 р. у справі № 820/5487/15: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45105474>

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативно-правових актів щодо застосування Закону України "Про альтернативну (невійськову) службу"» від 10.11.1999 року № 2066: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2066-99-%D0%BF/print1433795869812652>

9. Вирок Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 03.04.2015 р. у провадженні № 1-кп/0285/107/15: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1584:1&catid=66:court&Itemid=93

10. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (щодо альтернативної (невійськової) служби громадян України, для яких виконання військового обов'язку суперечить їх релігійним переконанням), реєстр. № 2034а від 05.06.2015 р.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55495

11. Мобілізація віруючих: питання та відповіді <http://mvasin.org.ua/2015/02/1014>

12. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 року № 389-VIII: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

Підписуйтеся на сторінку ІРС в [Facebook](#) і [Twitter](#) – експертний погляд на законодавство і релігійне життя в Україні та світі.

Інститут релігійної свободи, Київ

www.irs.in.ua